

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

**AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNE EK 1
NO'LU PROTOKOL'ÜN 2. MADDESİ HAKKINDA
REHBER**

EĞİTİM HAKKI

Bu raporu (veya tercüme edilmiş versiyonlarından birini) basılı veya elektronik olarak çoğaltmak isteyen yayınevi veya kuruluşların, gerekli talimatlar için publishing@echr.coe.int adresine taleplerini iletmeleri gerekmektedir.

© Avrupa Konseyi / Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2015

Bu belge, Hukuk Danışmanlığı Müdürlüğüne bağlı Araştırma ve Kütüphane Bölümü tarafından hazırlanmış olup Mahkeme açısından bağlayıcı değildir. Metin, Aralık 2015’de nihai hale getirilmiştir ve şekli düzeltmelere tabi tutulabilir.

Bu belge, www.echr.coe.int (Case-Law → Case-Law Analysis → Case-law guides) sitesinden indirilebilir.

İÇİNDEKİLER

OKUYUCULARA NOTLAR.....	4
I. GENEL İLKELER.....	5
A. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin yapısı.....	5
B. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin anlamı ve kapsamı.....	5
C. Yorumlamaya ilişkin ilkeler.....	6
II. EĞİTİM HAKKI.....	7
A. Eğitim hakkı ilkesi.....	7
B. Eğitime erişimin kısıtlanması.....	8
1. Dil.....	8
2. Kabul kriterleri ve giriş sınavları.....	9
3. Okul ücretleri.....	10
4. Uyruk.....	10
5. Bir öğrenim belgesini almaya hak kazanarak yerine getirilen minimum yaş koşulu.....	11
6. Hukuki sorunlar.....	11
C. Eğitime erişimde ayrımcılık.....	12
1. Engelliler.....	13
2. Yabancı öğrenci statüsü ve uyruk.....	14
3. Etnik köken.....	14
III. EBEVEYNLİK HAKLARINA SAYGI.....	15
A. Kapsam.....	16
B. Muafiyet olanağı.....	17
C. Görünen dini semboller.....	19
Alıntılanan dava listesi.....	20

OKUYUCULARA NOTLAR

Bu rehber, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (“Mahkeme”, “Avrupa Mahkemesi veya “Strazburg Mahkemesi”) tarafından verilen temel kararlar hakkında avukatlara bilgi sağlamak için Strazburg Mahkemesi tarafından yayımlanan Sözleşme Rehberleri serisinin bir parçasıdır. Bu rehberde, 31 Aralık 2015 tarihine kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (“Sözleşme” veya “Avrupa Sözleşmesi”) Ek 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesine ilişkin olarak oluşturulan içtihatlar incelenmekte ve özetlenmektedir. Okuyucular bu alandaki temel ilkeleri ve ilgili emsal kararları bulacaklar.

Alıntılanan içtihatlar, önde gelen, önemli ve/veya son karar ve hükümler arasından seçilmiştir.*

Mahkemenin kararları, gerçekte Mahkeme önüne getirilen davaları hükme bağlama işlevi görmekle kalmayıp; aynı zamanda daha genel olarak, Sözleşme’yle tesis edilen kuralları açıklığa kavuşturmaya, korumaya ve geliştirmeye de yardımcı olmakta; böylelikle Devletlerin, Sözleşmecilerle sınırlarıyla üstlenmiş oldukları taahhütleri yerine getirmelerine katkıda bulunmaktadır ([İrlanda / Birleşik Krallık](#), 18 Ocak 1978, § 154, A Serisi, no. 25.). Dolayısıyla, Sözleşme sisteminin görevi, kamu düzeni alanına giren konularda kamu yararına karar vermek ve böylece insan haklarının korunmasına ilişkin genel standartları yükseltmek ve insan hakları alanındaki içtihatları Sözleşme Devletlerinin oluşturduğu topluluğun tümünde yaymaktır ([Konstantin Markin / Rusya](#) [BD], 30078/06, § 89, AIHM 2012)

* Rehberin elektronik versiyonunda anılan davalara giden linkler, Mahkeme karar ve hükümlerinin İngilizce veya Fransızca dilinde (Mahkeme’nin iki resmi dili) özgün metnine veya Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun (“Komisyon”) karar veya raporlarına bağlantı sağlamaktadır. Parantez içerisinde aksi belirtilmediği takdirde, tüm atıflar, Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara ilişkindir. “(k.k.)” kısaltması, alıntının kabul edilebilirliğe ilişkin bir karara ait olduğunu ve “[BD]” kısaltması, davanın Büyük Daire tarafından görüldüğünü göstermektedir.

I. GENEL İLKELER

1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi – Eğitim Hakkı

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”

A. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin yapısı

1. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ilk cümlesi, bireysel eğitim hakkını güvence altına almaktadır. İkinci cümlesi ise, ebeveynlere çocuklarının kendi dini ve felsefi inançlarına göre eğitim almasını sağlama hakkını güvence altına almaktadır.
2. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi; ikinci cümlede belirtilen hak, temel eğitim hakkını tamamlayıcı nitelikte olduğundan dolayı birinci cümlesinin baskın olduğu bir bütünü oluşturmaktadır ([Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık](#), § 40).

B. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin anlamı ve kapsamı

3. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, Sözleşmeciler Devletlerin belirli bir türde veya herhangi bir seviyede masraflarını üstlenerek veya mali destek sağlayarak eğitim sağlanmasını gerektirecek şekilde bir eğitim hakkını tanımadıkları anlamına gelen¹ olumsuz lafzıyla öne çıkmaktadır ([“Belçika’da eğitimde dillerin kullanımına ilişkin kanunların belirli yönlerine ilişkin” dava \(“Belçika dil davası”\)](#), § 3, syf. 31). Bu nedenle, Devlet’in kamu eğitim sistemi oluşturma veya özel okullara mali destek sağlama gibi bir pozitif yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bu alanlar, Devlet’in takdirine bırakılmıştır.
4. Öte yandan, Devlet’in yalnızca müdahaleden kaçınma yükümlülüğü olduğu ve 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesine güvence altına alındığı şekliyle söz konusu hakka saygıyı sağlama

---

1 Bu durum, hazırlık çalışmalarında (*travaux préparatoires*) doğrulanmıştır (bkz., özellikle CM/WP VI (51) 7, syf. 4, ve AS/JA (3) 13, syf. 4). Avrupa Konseyi Meclisi tarafından Ağustos 1950’de kabul edilen “pozitif formülü” reddederek, taraf Devletler açıkça, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ilk cümlesinin, Devletlerin bireylerin seçtikleri eğitimi alabilmeleri için etkili tedbirler alması ve eğitim sağlanması veya özel eğitimi desteklemesi yükümlülüklerine sahip olduğu yönünde yorumlanmasını istememişlerdir.

pozitif yükümlülüğüne sahip olmadığı çıkarımı yapılamaz. İlgili hüküm, kesin olarak önemli bir hak ve bu haktan kaynaklanan yükümlülüklerle ilgilidir. Bu nedenle, Devletler, kurmayı veya kurulmasına izin vermeyi seçtikleri eğitim kurumlarında eğitim hakkını engelleyemezler.

5. Bu hak mutlak değildir; “doğası gereği Devlet tarafından düzenleme yapılmasını gerektirdiğinden,” zımnen kabul edilen bazı kısıtlamalara tabi olabilir ([ibid.](#), § 5, syf. 32; bkz., ayrıca, *mutatis mutandis*, [Golder / Birleşik Krallık](#), § 38; [Fayed / Birleşik Krallık](#), § 65).

Dolayısıyla ulusal makamlar bu konuda belli bir takdir payından yararlanmaktadırlar; fakat Sözleşme hükümlerine uyulup uyulmadığı hakkında nihai karar vermek son aşamada Mahkeme’ye aittir. Getirilen kısıtlamaların söz konusu hakkı, özünü zedeleyecek ve etkinliğinden yoksun bırakacak düzeyde sınırlamamasını temin etmek amacıyla Mahkeme, bu kısıtlamaların ilgili kişiler açısından öngörülebilir olduğuna ve meşru bir amaç güttüğüne ikna olmalıdır ([Leyla Şahin / Türkiye](#) [BD], § 154).

6. Bununla birlikte Sözleşme’nin 8 ila 11. maddelerindeki tutumundan farklı olarak Mahkeme, 1 No’lu Ek Protokol’ün 2. maddesi kapsamında “meşru amaçlar”ın tamamını sıralamak zorunda değildir. Dahası, ancak başvuru yollar ile güdülen amaç arasında makul bir orantısallık ilişkisi bulunduğu takdirde, bu türden bir kısıtlama 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi ile uyumlu olacaktır. ([ibid.](#), §§ 154 ve sonrakiler.).

7. 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi, eğitim ve öğretim alanında, ilke olarak, özel bir kanun (*lex specialis*) hükmündedir ([Lautsi ve Diğerleri / İtalya](#) [BD], § 59).

C. Yorumlamaya ilişkin ilkeler

8. Demokratik bir toplumda, insan haklarının var olması için vazgeçilmez olan eğitim hakkı o kadar temel bir yer işgal etmektedir ki, 1 No’lu Ek Protokol’ün 2. maddesinin ilk cümlesinin kısıtlı bir şekilde yorumlanması, bu hükmün amaç ve hedefine uygun düşmeyecektir ([Leyla Şahin / Türkiye](#) [BD], § 137; [Timishev / Rusya](#), § 64).

9. 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesinde yer alan iki cümle, sadece birbirlerinin ışığında değil; aynı zamanda özellikle, ebeveynler ve çocuklar da dâhil olmak üzere herkese “özel hayata ve aile hayatına saygı”, “düşünce, vicdan ve din özgürlüğü ve “bilgi ve fikir alma ve yayma özgürlüğü” haklarını güvence altına alan Sözleşme’nin 8, 9 ve 10. maddeleri ışığında okunmalıdır. ([Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen / Danimarka](#), § 52). Ek olarak, 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi Sözleşme’nin 14. maddesiyle ve ayrımcılık yasağıyla da yakından ilgilidir.

10. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde yer alan kavramları yorumlamak için, Mahkeme, içtihadını, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948), Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme (1960), Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966), BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) ([Catan ve Diğerleri / Moldova Cumhuriyeti ve Rusya](#) [BD], §§ 77-81), Avrupa Bölgesinde Yükseköğretimle İlgili Belgelerin Tanınmasına İlişkin Sözleşme ([Leyla Şahin / Türkiye](#) [BD], § 66), ve güncellenmiş Avrupa Sosyal Şartı ([Ponomaryovi / Bulgaristan](#)) gibi uluslararası belgelere dayandırmıştır.

II. EĞİTİM HAKKI

1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, ilk cümle – Eğitim Hakkı

“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. ...”

A. Eğitim hakkı ilkesi

11. Eğitim hakkı, belirli bir zamanda mevcut eğitim kurumlarına erişim ([Belçika dil davası](#), § 4, syf. 31), bilgi aktarımı ve düşünsel gelişim hakkını ([Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık](#), § 33) ve ayrıca alınan eğitimden yarar sağlama olanağını, diğer bir deyişle, her bir Devlet'te geçerli kurallara uygun olarak ve bir veya başka bir şekilde (örneğin yeterlilik yoluyla), tamamlanan eğitimin resmi olarak tanınmasını elde etme hakkını ([Belçika dil davası](#), §§ 3-5, syf. 30-32) kapsamaktadır. Ancak, yurtdışında alınan tıpta uzmanlık eğitiminin gerekli koşulları taşımadığı gerekçesiyle tanınmaması 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlaline yol açmamıştır ([Kök / Türkiye](#), § 60).

12. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, ilkökul eğitiminin ([Sulak / Türkiye](#) (k.k.)) yanında ortaokul eğitimi ([Kıbrıs / Türkiye](#) [BD], § 278), yüksekokul eğitimi ([Leyla Şahin / Türkiye](#) [BD], § 141; [Mürsel Eren / Türkiye](#), § 41) ve uzmanlık eğitimiyle de ilgilidir. Bu nedenle, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde güvence altına alınan hakkın sahipleri, çocukların yanında yetişkinler veya gerçekte eğitim hakkından faydalanmak isteyen herkeştir ([Velyo Velev / Bulgaristan](#)).

13. Ayrıca, Devlet, devlet okullarının yanında özel okullardan da sorumludur ([Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen / Danimarka](#)). Ek olarak, Devlet, herkesin eğitim hakkını güvence altına

alma yükümlülüğünü özel kurumlara veya bireylere havale edemez. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, özel okul açma ve işletme hakkını güvence altına almaktadır, ancak Devletler belirli bir eğitim şeklini mali olarak desteklemeye ilişkin pozitif bir yükümlülüğe sahip değildir (*Verein Gemeinsam Lernen / Avusturya* (k.k.)). Son olarak, Devlet'in öğrencileri Devlet ve özel okullarda kötü muameleye maruz kalmaktan koruma pozitif yükümlülüğü bulunmaktadır (*O'Keeffe / İrlanda* [BD], §§ 144-152).

14. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ilk cümlesinde güvence altına alınan eğitim hakkı, doğası gereği, Devlet tarafından kamunun ve bireylerin ihtiyaçları ve kaynakları doğrultusunda zamana ve yere göre değişiklik gösterebilecek bir düzenleme yapılmasını gerektirmektedir. Söz konusu düzenleme, eğitim hakkının esasına hanel getirmemeli veya Sözleşme'de güvence altına alınan diğer haklarla çelişmemelidir. Bu nedenle, Sözleşme, kamunun genel çıkarlarını korumak ve temel insan haklarına saygı arasında adil bir denge kurulmasına işaret etmektedir (*Belçika dil davası*, § 5, syf. 32).

B. Eğitime erişimin kısıtlanması

15. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde herhangi bir kısıtlamadan açıkça bahsedilmemesine rağmen, eğitim hakkı kısıtlamalara tabi tutulabilir. Ancak, hiçbir kısıtlama söz konusu hakkı, esasına hanel getirecek ve etkililiğini ortadan kaldıracak ölçüde engelleyemez. Söz konusu kısıtlamalar, ilgililerce öngörülebilir olmalı ve 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi uyarınca “meşru amaçlar” ayrıntılı bir şekilde sıralanmamasına rağmen, meşru bir amaç izlemelidir (*Leyla Şahin / Türkiye*, § 154).

16. Bu nedenle, eğitim hakkı dolandırıcılık (*Sulak / Türkiye* (k.k.)) veya uygunsuz davranış (*Whitman / Birleşik Krallık* (k.k.)) nedeniyle eğitim kurumundan özellikle okuldan uzaklaştırma veya atılma gibi disiplin tedbirlerini yasaklamamaktadır.

1. Dil

17. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, eğitim hakkına saygı gösterilmesi için eğitimin yapılacağı dili belirlememektedir. Ancak, eğitim hakkı, bu haktan yararlananların lehine ulusal dilde veya duruma göre ulusal dillerin birinde eğitim alma hakkını işaret etmediği takdirde anlamını kaybedecektir (*Belçika dil davası*, § 3, syf. 31).

18. Bu nedenle, *Catan ve Diğerleri / Moldova Cumhuriyeti ve Rusya* [BD] davası, ayrılıkçı yetkililerin dil politikasıyla bağlantılı olarak okulların zorla kapatılması ve geri açılmalarının ardından taciz edici tedbirler nedeniyle eğitim hakkının ihlaline ilişkindir. Söz konusu

tedbirlerin meşru bir amaç izlediğine işaret eden hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Büyük Daire, her bir öğrencinin kişisel gelişimi ve gelecekteki başarısı için ilk ve ortaokul eğitiminin temel önemine vurguda bulunmuştur. Söz konusu dönemde ilgili idareyi etkili bir şekilde kontrol altında tutan Devlet, doğrudan veya dolaylı olarak söz konusu idarenin dil politikasına müdahalede bulunmamış olmasına bakılmaksızın, eğitim hakkına müdahaleyle ilgili olarak sorumluluğunu yerine getirmiştir.

19. Üniversiteden, Kürtçe seçmeli ders açılmasını talep eden öğrencilerin, okuldan uzaklaştırılması da ihlal teşkil etmiştir ([İrfan Temel ve Diğerleri / Türkiye](#)).

2. Kabul kriterleri ve giriş sınavları

20. Devlet'in okula erişimi güvence altına almayı reddetmesi, eğitim hakkının ihlaline yol açabilir ([Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık](#)).

21. Ancak, Mahkeme, eğitime erişim hakkına getirilebilecek belirli kısıtlamaların orantılılığını kabul etmektedir.

a. Kabul kriterleri

22. Devlet, bir eğitim kurumuna kabul kriterleri koyabilir. Ancak, üniversiteye erişimi düzenleyen kuralların öngörülemez bir şekilde ve geçici düzeltici tedbirler alınmaksızın değiştirilmesi, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte Sözleşme'nin 14. maddesinin ihlaline yol açabilir ([Altınay / Türkiye](#), §§ 56-61). Bu nedenle, daha yüksek bir eğitime erişime ilişkin kurallarda yapılan değişikliklerin bir başvuran tarafından öngörülebilir olmaması ve durumuna uygulanabilir düzeltici tedbirlerin yokluğu göz önüne alındığında, muamelede farklılık, başvuranın daha yüksek bir eğitime erişim hakkını, bu hakkın etkililiği ortadan kaldırılarak kısıtlanmıştır ve söz konusu kısıtlama, bu nedenle, izlenilen amaca makul bir şekilde orantılı değildir.

23. Açılan derslerden en iyi şekilde yararlanmak için gerekli akademik seviyeyi elde eden öğrenci adaylarının akademik çalışmalara erişimlerinin sınırlandırılması eğitim hakkının engellenmesi olarak düşünülemez ([X. / Birleşik Krallık](#), Komisyon kararı). Bu davada, başvuran okuldaki ilk yılında sınavlarında başarısız olmuş ve zorunlu derslerinin tümüne katılmamıştır. Üniversite yetkilileri, başvuranın bölümünün ilk yılını tekrar etmek için yeterli seviyede olmadığına kanaat getirmiş, ancak başvurunu farklı bir alanda eğitim görme olanağından mahrum bırakmamışlardır.

24. Ayrıca, Devlet'in, üniversite eğitiminin tamamlanması için azami bir süre belirleme

yetkisi bulunmaktadır. Komisyon'un [X. / Avusturya](#) kararında, Avusturya Hükümeti, tıp fakültesinde eğitimin tamamlanması için azami süreyi yedi yıl olarak belirlemiş ve başvuran belirlenen süre içinde sınavlarını geçemediğinden dolayı tıp fakültesine erişimini engellemiştir.

b. Sınırlı sayıda (numerus clauses) zorunlu giriş sınavı

25. Tıp ve diş hekimliği fakültelerinde (kamu ve özel sektörler) eğitim görmek için sınırlı sayıda üniversite giriş sınavı yapılmasını öngören mevzuat, eğitim hakkının ihlaline yol açmamıştır ([Tarantino ve Diğerleri / İtalya](#)). Giriş sınavına ilişkin olarak, en meziyetli öğrencilerin tespit edilmesi için çeşitli testlerle adayların değerlendirilmesi, üniversitelerdeki asgari ve yeterli eğitim seviyesinin korunması için uygulanan orantılı bir tedbirdir. Toplumun belirli bir meslek çalışanlarına olan ihtiyacıyla birlikte üniversitelerin kapasite ve kaynakları sınırlı sayıda sınav yapılmasını gerektirmektedir.

c. Giriş sınavında olumlu bir sonucun iptali

26. Bir adayın üniversite giriş sınavında aldığı olumlu sonucun, önceki yıllarda aldığı kötü sonuçlar dikkate alınarak iptal edilmesi, eğitim hakkının ihlaline yol açmıştır ([Mürsel Eren/ Türkiye](#)). Bu karar, hukuki veya makul hiçbir dayanağa sahip olmadığından dolayı keyfidir.

3. Okul ücretleri

27. Devletlerin, eğitim alanında bir dereceye kadar kaynakları çok fazla tüketen kamu hizmetlerinin kullanımını kısıtlamak için makul nedenleri olabilir, ancak söz konusu kısıtlamalar koşulsuz yapılamaz. Devlet'in bu alandaki takdir yetkisi, ilgili kişiler ve genel olarak toplum için söz konusu eğitimin önemiyle ters orantılı olarak eğitim seviyesiyle artmaktadır. Ortaöğretim, başarılı kişisel gelişimde ve ilgili bireylerin sosyal ve mesleki bütünleşmesinde, önemi devamlı artan bir rol oynamaktadır. Eğitime erişimin engellenmesi, özellikle, Sözleşme'nin 14. maddesine aykırı olarak ayrımcılığın ortaya çıkmasına neden olacak bir etkiye sahip olmamalıdır ([Ponomaryovi / Bulgaristan](#) – bkz., aşağıda § 41).

4. Uyruk

28. Eğitim hakkı, bir yabancıya belirli bir ülkeye gitme veya orada kalma hakkı tanımamaktadır ([Yabancı Öğrenciler / Birleşik Krallık](#), Komisyon kararı, § 4). Güvence altına alınan hak, temel olarak ilköğretim eğitimiyle ilgili olduğundan, yabancı bir öğrencinin okuldan atılması, ilke olarak, eğitim hakkına müdahale teşkil etmemektedir.

29. Aksi halde Mahkeme, özellikle uyruğa dayalı olarak muamele farklılığının ancak güçlü unsurlar bulunduğu Sözleşme'ye uygun olduğuna karar verebilir. Eğitim hakkı, doğrudan Sözleşme tarafından korunmaktadır ve bireylerin yanında azınlıkların bir araya gelerek oluşturduğu demokratik bir boyutu olan toplumun da daha geniş manada bir bütün olarak faydalandığı oldukça belirli bir doğaya sahip bir kamu hizmetiyle ilgilidir ([Ponomaryovi / Bulgaristan](#)).

30. Ek olarak, [Timishev / Rusya](#) davasında, başvuranın çocukları, son iki yıldır gittikleri okula kabul edilmemişlerdir. Kabul edilmemelerinin gerçek sebebi, başvuranın göçmenlik kartının iptal edilmesi ve bu nedenle ilgili ilçedeki ikametgâh kaydının silinmesidir. Ancak, Rus hukuku, çocukların eğitim haklarını kullanabilmelerinin ebeveynlerinin ikametgâh kayıtlarına bağlı olmasına izin vermemektedir. Bu nedenle, Mahkeme, başvuranın çocuklarına iç hukukta öngörülen eğitim hakkının kullandırılmadığına karar vermiştir.

5. Bir öğrenim belgesini almaya hak kazanarak yerine getirilen minimum yaş koşulu

31. Mahkeme, Kuran derslerine katılmak için ilkokul diplomasına sahip olma zorunluluğuna itirazda bulunulan başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabuledilemez olarak nitelendirmiştir ([Çiftçi / Türkiye](#) (k.k.)). Söz konusu kısıtlama, Kuran derslerinde dini eğitim almak isteyen çocukların ilkokulda sağlanan eğitimle belirli bir “olgunluğa” erişmiş olmalarını sağlamayı hedeflemektedir. Söz konusu yasal gereklilik, gerçekte, birçok şeyi merak ettikleri ve ayrıca Kuran derslerinden kolayca etkilenebilecekleri bir yaşta küçük çocukların beyinlerinin yıkanması olasılığını sınırlamak amacıyla düzenlenmiştir.

6. Hukuki sorunlar

a. Cezaevleri

32. Yasal olarak tutuklanan kişiler, özgürlük hakları dışında Sözleşme'de güvence altına alınan bütün hak ve özgürlüklerden faydalanmaya devam etmektedirler. Bu nedenle, söz konusu kişiler, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinde güvence altına alınan eğitim hakkına sahiplerdir. Bir tutuklunun mevcut cezaevi okuluna yazılmasına izin vermemek, söz konusu hükmün ihlaline neden olmuştur ([Velyo Velevev / Bulgaristan](#)). Ancak, tutukluların Devlet'e cezaevinde belirli bir eğitim veya öğretim düzenleme yükümlülüğü getirilmesi için 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesine atıfta bulunma hakları bulunmamaktadır.

33. Bir mahkeme tarafından mahkûmiyetine karar verildikten sonra tutukluluğuna denk gelen süre boyunca bir başvuranın üniversite eğitimine devam etmesinin engellenmesi, 1 No'lu

protokol'ün 2. maddesi kapsamında eğitim hakkından yoksun bırakılma olarak yorumlanmamıştır ([Georgiou / Yunanistan](#) (k.k.); [Durmaz ve Diğerleri / Türkiye](#) (k.k.); [Arslan / Türkiye](#) (k.k.)). Ek olarak, Mahkeme, başvuranın hapis cezası infaz edildiği sırada ortaöğretimin son yılını tamamlayamamasına ilişkin başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez olarak nitelendirmiştir ([Epistatu / Romanya](#)).

b. Cezai soruşturma

34. [Ali / Birleşik Krallık](#) davasında, Mahkeme, orantılılık ilkesi gözetildiği takdirde, okulda gerçekleşen bir kazaya ilişkin cezai soruşturmanın yürütüldüğü uzun süre boyunca bir öğrencinin eğitim hakkını ihlal etmeyecek şekilde orta öğretim kurumundan uzaklaştırılabileceğine hükmetmiştir. Başvuran, yalnızca cezai soruşturma sonuçlanana kadar okuldan uzaklaştırılmıştır. Ayrıca, bu süre boyunca başvurana alternatif eğitim verilmesi teklif edilmiştir ve söz konusu alternatif yöntem tüm ulusal müfredat programını kapsamamasına rağmen, başvuranın okuldan uzak kaldığı sürenin cezai soruşturma sonuçlanana kadar geçici olması nedeniyle yeterlidir. Öte yandan, zorunlu eğitim çağında olan bir çocuk okuldan atıldığında ve daha sonra başka bir okulda ulusal müfredat programına uygun olarak tam zamanlı bir eğitim alamadığında, durum daha farklı olacaktır.

c. Uzaklaştırma ve atma tedbirleri

35. Sınır dışı edilme nedeniyle eğitime devam edememe, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesine aykırı olarak görülmemiştir. Geri gönderme tedbirinin bir kişiyi belirli bir ülkede eğitimine devam etmekten alıkoyması halinde, söz konusu tedbir, tek başına, söz konusu madde uyarınca kişinin eğitim hakkına müdahale olarak kabul edilemez (bkz., [Sorabjee / Birleşik Krallık](#); [Jaramillo / Birleşik Krallık](#); [Dabhi / Birleşik Krallık](#) davalarındaki Komisyon kararları).

36. Ayrıca, roman uyruklu bir başvuranın, torunları evlerinin yakınındaki bir okula giderlerken, ülkesinden sınır dışı edilmesi, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddenin ihlaline yol açmamıştır. Başvuran, torunlarının şikâyet edilen tedbir nedeniyle eğitim haklarını etkili bir şekilde kullanamadıklarına ilişkin şikâyetini destekleyememiştir ([Lee / Birleşik Krallık](#) [BD]).

C. Eğitime erişimde ayrımcılık

37. Devlet'in 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi uyarınca yükümlülüklerini yerine getirirken farklı yöntemler izlemesi halinde, Sözleşme'nin 14. maddesi uyarınca meseleler ortaya çıkabilir.

Sözleşme'nin 14. maddesi – Ayrımcılık yasağı

“Bu Sözleşme’de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır.”

38. Muamelede farklılığın, ayrımcılık olarak görülmemesi için, meşru bir amaç izlemesi gerekmektedir. [Belçika dil davası](#)nda, Mahkeme, Hollanda’da Fransızca konuşulan bir bölgede yaşayan ana dili Felemenkçe olan çocuklar Felemenkçe dilinde eğitim alabilmesine rağmen, Felemenkçe konuşulan bir bölgede yaşayan Fransız öğrencilerin ana dilleri olan Fransızca dilinde eğitim görememeleri konusunu ele almıştır. Mahkeme, söz konusu tedbirin, okulların çıkarları doğrultusunda, idari veya finansal nedenlerle değil, yalnızca dile ilişkin görüşler nedeniyle uygulandığına hükmetmiştir (§ 32, sf. 70). Sözleşme’nin 14. maddesiyle birlikte ele alındığında 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi ihlal edilmiştir.

39. 14. maddeye uygun olması için, meşru amacın varlığı yeterli değildir. Muamelede farklılığın orantılı olması gerekmektedir. Bu nedenle, Mahkeme’nin üniversiteye erişim sisteminde yapılan değişiklikleri incelemiş ve söz konusu değişikliklerin amacının yüksekokul eğitiminin kalitesini ivedilikle artırılması olmasına rağmen, 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi ile birlikte 14. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, söz konusu başvurunun öngörülemezliği ve düzeltici tedbirlerin alınmayışı dikkate alındığında, yeni sistemin uygulanmasının izlenen amaca karşı makul olarak orantılı olmadığı kanaatindedir ([Altunay / Türkiye](#), § 60).

1. Engelliler

40. Engellilere ilişkin meseleler Mahkeme önünde nadiren dile getirilmiştir. Tek başına 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi uyarınca, daha önce davaları gören Komisyon, mümkün olduğunda, engelli çocukların aynı yaştaki diğer çocuklarla birlikte yetiştirilmesi gerektiği doğrultusunda artan bir görüş birliği olduğu kanaatindedir. Ancak, söz konusu ilke tüm engelli çocuklara uygulanmamaktadır. İlgili yetkililere, genel olarak engelli çocukların çıkarları doğrultusunda mevcut kaynakların mümkün olan en iyi şekilde nasıl kullanılacağına ilişkin geniş bir takdir yetkisi verilmek zorunda kalınmıştır. 2 maddenin ikinci cümlesinin ciddi

duyma bozukluğu olan bir çocuğun özel bir okuldaki mevcut bir yere konması yerine (ihtiyaç duyulabilecek ek öğretmen kadrosu pahasına veya diğer çocukların zararına da olsa) normal bir okula yerleştirilmelerini gerektirdiği söylenemez ([Klerks / Hollanda](#), Komisyon kararı). Kamu fonu ve kaynaklarının kullanımı da, bir ilkokulda kas distrofisi rahatsızlığına sahip bir öğrencinin faydalanması için asansör kurulmamasının Sözleşme'nin 14. maddesi ile birlikte veya tek başına 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlalini doğurmayacağı sonucuna ulaşılmıştı ([McIntyre / Birleşik Krallık](#)).

2. Yabancı öğrenci statüsü ve uyruk

41. [Ponomaryovi / Bulgaristan](#) davasında, Mahkeme, Belçika'da anneleriyle birlikte yaşayan ancak daimi ikamet izinleri bulunmayan Rus uyruklu iki öğrenciye ilişkin davayı ele almıştır. Ortaöğretim eğitimi Bulgaristan'da ücretsiz olmasına rağmen, yabancı öğrenci statüleri nedeniyle söz konusu iki öğrenciden okul ücreti alınmaktadır. Başvuranlar, ülkeye yasadışı bir şekilde girip daha sonra ücretsiz eğitim dâhil olmak üzere kamu hizmetlerinden faydalanma talebinde bulunan kişilerle aynı konumda değillerdir. Başvuranlar, daimi ikamet izni olmayan yabancılar statüsünde bulduklarını fark ettiklerinde bile; yetkililer, başvuruların Bulgaristan'da kalmalarına karşı maddi bir itirazda bulunmamışlar ve hiçbir zaman sınır dışı edilmeleri doğrultusunda ciddi bir amacı açıkça gütmemişlerdir. Her halükarda, mevzuat, okul ücretlerinden muaf tutulmayı öngörmemiştir. Sonuç olarak ve ortaokul eğitiminin önemi göz önünde tutulduğunda, Mahkeme, uyrukları ve göç statüleri nedeniyle ortaokul eğitimleri için söz konusu iki çocuğun ücret ödemeleri zorunluluğunun 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte ele alındığında Sözleşme'nin 14. maddesini ihlal ettiğine hükmetmiştir.

3. Etnik köken

42. Mahkeme, birçok Avrupa Birliği Devletinde Roman çocukların eğitimine ilişkin olarak yaşanan zorluklar hakkında birçok davayı ele almıştır ([D.H. ve Diğerleri / Çek Cumhuriyeti](#) [BD], § 205). Çalkantılı tarihleri ve devamlı yerlerinden ayrılmaları nedeniyle, Romanlar, dezavantajlı ve savunmasız bir azınlık haline gelmişlerdir. Bu nedenle, Romanlar, eğitim alanını da kapsayacak özel bir korunmaya ihtiyaç duymaktadırlar ([ibid.](#), § 182).

43. Roman topluluğun savunmasızlığı göz önüne alındığında, eşitsizliğin önüne geçilmesi için farklı bir uygulama Devletlerin Romanların ihtiyaçlarına özel bir dikkat göstermelerini ve yetkililerin gerekli idari belgelerin bazıları eksik olsa bile Roman çocukların okullara kaydedilmelerini sağlamalarını gerektirmektedir ([Sampanis ve Diğerleri / Yunanistan](#), § 86).

44. Ancak, Roman çocukların sadece okullara kaydedilmeleri, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi ile birlikte ele alındığında Sözleşme'nin 14. maddesine uygun davranıldığı sonucuna varmak için yeterli değildir. Bu bağlamda, Mahkeme, geniş ölçüde Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu raporlarına dayanmıştır ([Oršuš ve Diğerleri / Hırvatistan](#) [BD]; [D.H. ve Diğerleri / Çek Cumhuriyeti](#) [BD]). Ayrıca, kayıt işlemleri, tatmin edici koşullarda gerçekleştirilmelidir. Mahkeme, Devlet'in özel okul sistemini devam ettirme kararının, özel eğitim ihtiyaçları olan çocuklar için bir çözüm bulma isteğinden kaynaklandığını kabul etmiştir ([ibid.](#), § 198). Benzer olarak, çocukların dile yeterince hâkim olmamaları gerekçesiyle geçici olarak ayrı bir sınıfa yerleştirilmeleri, doğrudan 14. maddeye aykırılık oluşturmaz ([Oršuš ve Diğerleri / Hırvatistan](#) [BD], § 157). Ancak, Roman çocukların özel okullara doğru olmayan bir şekilde yerleştirilmeleri Avrupa'da uzun bir geçmişe sahiptir ([Horváth ve Kiss / Macaristan](#), § 115). Sonuç olarak, Roman çocuklara ilişkin eğitim düzenlemeleri, Devlet'in çocukların özel ihtiyaçlarını dikkate almasını sağlayan güvencelerle yerine getirilmelidir ([D.H. ve Diğerleri / Çek Cumhuriyeti](#) [BD], § 207; [Sampanis ve Diğerleri / Yunanistan](#), § 103). Karar, şeffaf olmalı ve sadece etnik kökene değil, açıkça tanımlanan kriterlere dayanmalıdır ([ibid.](#), § 89; [Oršuš ve Diğerleri / Hırvatistan](#) [BD], § 182). Son olarak, bunun gibi tedbirlerin, çocukların gerçek sorunlarıyla başa çıkmak ve sıradan okullarla bütünleşmelerini ve genel nüfus arasında yaşamlarını idame ettirmelerini sağlayan beceriler kazanmaları yerine kişisel gelişimlerine gölge düşürdüğü ve Roman çocuklara ilişkin yaşanan zorlukları arttırdıkları yerlerde makul ve orantılı oldukları düşünülemez ([D.H. ve Diğerleri / Çek Cumhuriyeti](#), § 207). Ayrımcılık yapılmamasının hedeflenmesi, yeterli değildir. Devletler, ırk ayrımcılığına karşı pozitif etkili tedbirler alma pozitif yükümlülüğü altındadırlar ([Lavida ve Diğerleri / Yunanistan](#), § 73).

III. EBEVEYNLİK HAKLARINA SAYGI

1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi, ikinci cümle – Eğitim hakkı

“...Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”

A. Kapsam

45. Temel bir hak olan eğitim hakkı, ebeveynlerin dini inanç ve felsefi kanaatlerine saygı haklarının üzerindedir. Bu nedenle, ebeveynler görüşlerine dayanarak çocukları eğitim hakkından mahrum bırakamazlar (*Konrad ve Diğerleri / Almanya* (k.k.)).

46. “Ebeveyn” terimi, Mahkeme tarafından geniş manada yorumlanmaktadır; bu terim yalnızca anne ve babayı değil, en azından büyük anne ve büyük babayı da kapsayabilir (*Lee / Birleşik Krallık* [BD]). Öte yandan, eğitim gören bir çocuk, 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesinin ikinci cümlesinde ebeveynlere verilen haklardan dolayı mağdur olduğunu iddia edemez (*Eriksson / İsveç*, § 93).

47. “Saygı” ifadesi, “tanınma” veya “dikkate alınma” ifadelerinin ötesinde bir anlam taşımaktadır; temel olarak olumsuz bir yüklenmenin yanında, Devlet açısından pozitif yükümlülüğe de işaret etmektedir (*Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık*, § 37). “Kanaatler” kelimesi tek başına ele alındığında, “fikirler” ve “düşünceler” terimleriyle eş anlamlı değildir. Bu kelime, belli bir derece ikna ediciliğe, ciddiyete, tutarlılığa ve öneme işaret etmektedir (*Valsamis / Yunanistan*, §§ 25 ve 27). Ebeveynlerin çocuklarının okullarında fiziksel ceza verilmesini kabul etmeyi reddetmeleri, bu nedenle, felsefi kanaatleri kapsamındadır (*Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık*, § 36).

48. 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi, sadece dini eğitime değil bütün alanlara uygulanmaktadır. Cinsel eğitim ve ahlak eğitimi, bu nedenle, 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi kapsamındadır (*Jimenez Alonso ve Jimenez Merino / İspanya*; *Dojan ve Diğerleri / Almanya* (k.k.); *Appel-Irrgang ve Diğerleri / Almanya* – bkz., aşağıda § 53).

49. Ayrıca, söz konusu hüküm, öğretimin içeriği ve uygulanma şeklini kapsamaktadır. 1 No’lu Protokol’ün 2. maddesi, ayrıca, tatil günlerinde okul çevresinin dışında tören yapma yükümlülüğüne de uygulanmaktadır. Mahkeme, çocuklara yalnızca sınırlı bir süre için bile olsa okuldan uzaklaştırılma pahasına söz konusu törenlere katılım zorunluluğu getirilmesi karşısında şaşkınlığını dile getirmiştir. Öte yandan, Mahkeme, ulusal anma törenlerinin barışçıl amaçlara ve kamu yararına hizmet ettiklerini ve bazı törenlere askerlerin katılımlarının söz konusu törenlerin mahiyetini kendi içinde değiştirmeyeceğine hükmetmiştir. Ayrıca, çocuklara yüklenilen zorunluluk, çocuğun ebeveynlerinin çocuklarını aydınlatma ve onlara nasihat etme veya ebeveynlerin kendi dini ve felsefi kanaatleri doğrultusunda çocukları yönlendirme haklarında mahrum bırakmamaktadır (*Efstratiou / Yunanistan*, § 32; *Valsamis / Yunanistan*, § 31).

50. Müfredatın düzenlenmesi ve planlanması ilke olarak Sözleşmeciler Devletlerin yetkisine girmektedir ([ibid.](#), § 28) ve müfredatın dini veya felsefi mahiyete sahip bilgi içermesine karşı herhangi bir engel bulunmamaktadır ([Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen / Danimarka](#), § 53).

B. Muafiyet olanağı

51. Ebeveynler, bazen, çocuklarına evde eğitim verme kararını gerekçelendirecek dini inançlarına saygı hakkına atıfta bulunmaktadır. Bu bağlamda, Mahkeme, Sözleşmeciler Devletler arasında ilkökula zorunlu devam konusuna ilişkin bir fikir birliği bulunmadığını belirtmiştir. Bazı ülkelerde evde eğitime izin verilirken, bazılarında Devlet okullarına veya özel okullara katılım zorunluluğu bulunmaktadır. Sonuç olarak, eğitim almanın yanında sosyal bütünleşme ve ilk deneyimlerin ilkökul eğitiminde önemli hedefler olduğunu ve söz konusu hedeflerin, çocuğa ilkökul eğitiminde sağlanan bilgileri aynı standartlarda almasını sağlasa bile, ev ortamında sağlanan eğitimle aynı ölçüde karşılanamayacağı görüşüne ilişkin kararın Devlet'in takdir yetkisine girdiğini kabul etmiştir. Aynı davada Mahkeme, ayrıca, yerel mahkemelerin farklı felsefi kanaatlere dayalı paralel toplumların ortaya çıkmasını engellemeye ilişkin kamu çıkarına ve azınlıkların toplumla bütünleşmesinin önemine vurgu yapmalarını demokratik bir toplumda çoğulculuğun önemine ilişkin içtihadına uygun olarak değerlendirmiştir. Mahkeme, bu nedenle, ebeveynlerin çocuklarını evde eğitmelerine izin verilmemesine ilişkin şikâyeti açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle reddetmiştir ([Konrad ve Diğerleri / Almanya](#) (k.k.)).

52. Ebeveynlerin felsefi kanaatlerine saygı duyulması kapsamında, çocukların belli derslerden muaf tutulması olanağına sahip olması gerekmektedir. [Folgerø ve Diğerleri / Norveç](#) davasında [BD] (§§ 95-100), başvuran ebeveynlerin çocuklarının Devlet'e ait ilkökullarda "Hıristiyanlık, din ve felsefe" derslerinden tamamen muaf tutulmasının reddedilmesi 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlaline yol açmıştır. Diğer dini ve felsefi öğretilerle karşılaştırıldığında Hıristiyanlığa nicelin yanında nitel farklılıklar da uygulanmaktadır. Kısmi muafiyet olanağı kuşkusuz bir şekilde vardır, ancak söz faaliyet yoluyla aktarılan bilgilere değil söz konusu faaliyetlere ilişkindir. Faaliyet ve bilgi arasındaki ayrım, uygulamada karmaşık olmanın yanında, söz konusu kısmi muafiyet hakkının etkililiğini büyük ölçüde azaltıyor görünmektedir. Kısmi muafiyet sistemi, ilgili ebeveynlerin özel hayatlarının uygunsuz bir biçimde ifşa edilmesi riskine maruz bırakabilir ve çatışma potansiyeli ebeveynleri ilgili taleplerde bulunmaktan alıkoyabilir.

53. Ancak, muafiyet olanağı sistematik olarak verilmek zorunda değildir. [Dojan ve](#)

[Diğerleri / Almanya](#) (k.k.) davasında, zorunlu cinsellik dersleri, ilkökul öğrencilerinin müfredatlarında bulunmaktadır. Okul, çocukların cinsel istismarı sorununa yönelik farkındalığı arttırmak amacıyla düzenli aralıklarla katılımı zorunlu olan bir tiyatro çalışma grubunun düzenlenmesine karar vermiştir. Ek olarak, yıllık bir festival kutlaması düzenlemek okul geleneğidir. Ancak, festivale katılmak istemeyen çocuklar için alternatif bir faaliyet bulunmaktadır. Başvuranlar, çocuklarını yukarıda anılan faaliyetlere göndermeyi reddetmiş ve bu nedenle para cezası almışlardır. Ebeveynlerden iki tanesi para cezasını ödemeye karşı çıktıklarında, hapis cezasına mahkûm edilmişlerdir. Mahkeme, söz konusu cinsel eğitimin, mevcut bilimsel ve eğitsel standartlara dayalı tüzük ve müfredata ve hukuki hükümlere uygun olarak üreme, doğum kontrol, hamilelik ve çocuk doğumu konularında tarafsız bilgi aktarımını sağlamayı hedeflediğini gözlemlemektedir. Tiyatro çalışma grubu, çoğulculuk ve nesnellik ilkelerine uygundur. Söz konusu festival kutlamaları, hiçbir dini faaliyet kapsamamakta ve her halükarda çocukların alternatif etkinliklere katılma olanağı bulunmaktadır. Sonuç olarak, ebeveynlerin dini inançlarına aykırı olduğunu düşündükleri ders ve faaliyetlere çocuklarının muaf tutulmasına ilişkin taleplerinin reddedilmesi, 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlaline yol açmamıştır. Aynı şekilde, Mahkeme, zorunlu laik etik derslerine muaf tutulma olanağı olmaksızın katılım sağlanmasının 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesi uyarınca Devletlere tanınan takdir yetkisinde olduğu görüşündedir ([Appel-Irrgang ve Diğerleri / Almanya](#)).

54. Bireysel çıkarlar, zaman zaman bir grubun çıkarlarına tabi olması gerekmesine rağmen, azınlıklara adil ve doğru muamele gösterilmesini sağlamak ve baskın konumun kötüye kullanılmasını engellemek için denge kurulmalıdır ([Valsamis/ Yunanistan](#), § 27). Örneğin, Mahkeme, okul müfredatının Türkiye'de çeşitli azınlıkların İslam'a ilişkin yorumlarından ziyade İslam'ı nüfusun çoğunluğu tarafından uygulandığı ve yorumlandığı şekliyle ele aldığını ve diğer din ve felsefelerin beyin yıkama olarak adlandırılabilir şekilde çoğulculuk ve nesnellik ilkelerine saygıya aykırı olarak değerlendirilemeyeceğine hükmetmiştir. Ancak, İslam'ın Sünni mezhebiyle bağlantılı olarak Alevilik inancının özellikleri göz önüne alındığında, ilgili ebeveynler “dini kültür ve etik bilgi” derslerinin verilme şeklinin çocukları okul ve kendi değerleri arasında bağlılık çatışması yaşamalarına neden olabileceğini meşru olarak düşünebilirler. Bu koşullar altında, muafiyetin uygun bir şekilde uygulanması çok önemlidir ([Mansur Yalçın ve Diğerleri / Türkiye](#), §§ 71-75). Bu bağlamda, ebeveynlerin dini veya felsefi inançları hakkında okul yetkililerini bilgilendirme zorunluluğu olduğunda, özellikle açık bir kural bulunmadığında, okul yetkililerinin her zaman söz konusu talepleri

reddetme seçimleri olacağından dolayı bu durum inanç özgürlüğüne saygının sağlanması için uygun bir yöntem değildir ([Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye](#), §§ 75-76).

C. Görünen dini semboller

55. 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ikinci cümlesi, Devletleri ebeveynlerin dini ve felsefi inançlarına saygısızlık olarak düşünülebilecek şekilde beyin yıkama amacı gütmesine izin vermemektedir ([Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen / Danimarka](#), § 53). Öte yandan, Mahkeme, Devlet okullarının sınıflarında haç bulunmasının 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesini ihlal etmediği görüşündedir. Mahkeme'ye göre, hiç şüphesiz Hıristiyanlığa atıfta bulunan bir işaret olan hacın asılması, okulda ülke genelinin dini inancının baskın bir görülebilirlik kazandırmış ve bu durum davalı Devletin beyin yıkama sürecine katıldığı sonucuna varmak için yeterli değildir. Duvara asılan haç işareti, temel olarak pasif bir semboldür ve öğretici konuşmalar ve dini faaliyetlere katılma ile karşılaştırıldığında çocuklar üzerinde etkili olduğu düşünülemez. Okullarda haç işaretinin Hıristiyanlığa sağladığı görünebilirliğin etkileri bütünsellik içinde değerlendirilmelidir, çünkü söz konusu sembol Hıristiyanlığa ilişkin zorunlu dini eğitimle bağdaştırılmamaktadır ve Devlet, okul çevresini diğer dinler paralelinde kurmuştur ([Lautsi ve Diğerleri / İtalya](#) [BD], §§ 71-76).

56. Son olarak, Devlet tarafsız bir hakem görevini üstlenmiştir ve öğrencilere okul alanında dini inançlarını göstermelerine izin verirken, söz konusu durumun gösterişli ve bu nedenle de baskı ve dışlama kaynağı haline gelmemesini sağlamak adına çok dikkatli olmalıdır. Sonuç olarak, başörtüsü takan genç kızların okula erişimini engellemek, ebeveynlerin çocuklarını kendi dini ve felsefi inançları doğrultusunda çocuklarını yönlendirme haklarından mahrum etmemekte ve söz konusu engelleme durumu öngörülebilir ve orantılı olduğu takdirde 1 No'lu Protokol'ün 2. maddesinin ihlaline yol açmamaktadır ([Köse ve Diğerleri / Türkiye](#)). Yükseköğretim için de aynı durum söz konusudur ([Leyla Şahin / Türkiye](#) [BD]).

Alıntılanan dava listesi

Rehber içinde alıntılanan içtihatlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen karar ve hükümlere ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun karar veya raporlarına işaret etmektedir.

Parantez içerisinde aksi belirtilmediği takdirde, tüm atıflar, Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir karara ilişkindir. “(k.k.)” kısaltması, alıntının kabul edilebilirliğe ilişkin bir karar ait olduğunu ve “[BD]” kısaltması, davanın Büyük Daire tarafından görüldüğünü göstermektedir.

Rehberin elektronik versiyonunda alıntılanan davalara giden linkler, Mahkeme (Büyük Daire, Bölüm ve Komite kararları, hükümler, tebliğ edilen davalar, istişari görüşler ve İctihatlarla İlişkin Bilgi Notlarında bulunan resmi özetler), Komisyon (karar ve hükümler) ve Bakanlar Komitesi (kararlar) içtihatlarına erişim sağlayan [HUDOC](http://hudoc.echr.coe.int) veritabanına (<<http://hudoc.echr.coe.int>>) bağlantı sağlamaktadır.

Mahkeme, karar ve hükümlerini Mahkemenin iki resmi dili olan İngilizce ve/veya Fransızca dillerinde vermektedir. HUDOC ayrıca pek çok önemli davanın otuza yakın gayriresmî dilde yapılmış tercümelerini ve üçüncü şahıslar tarafından hazırlanmış, yaklaşık yüz çevirimiçi içtihat derlemesine giden bağlantılar da içermektedir.

—A—

[Ali / Birleşik Krallık](#), 40385/06, 11 Ocak 2011

[Altınay / Türkiye](#), 37222/04, 9 Temmuz 2013

[Appel-Irrgang ve Diğerleri / Almanya](#) (k.k.), 45216/07, AİHM 2009

[Arslan / Türkiye](#) (k.k.), 31320/02, 1 Haziran 2006

—C—

[Campbell ve Cosans / Birleşik Krallık](#), 25 Şubat 1982, A Serisi no. 48

[“Belçika’da eğitimde dillerin kullanımına ilişkin kanunların belirli yönlerine ilişkin” Dava](#)

(“Belçika dil davası”) (esas yönü), 23 Temmuz 1968, A Serisi no. 6

[Catan ve Diğerleri / Moldova Cumhuriyeti ve Rusya](#) [BD], 43370/04, 18454/06 ve 8252/05,

AİHM 2012

[Çiftçi / Türkiye](#) (k.k.), 71860/01, AİHM 2004-VI

[Kıbrıs / Türkiye](#) [BD], 25781/94, AİHM 2001-IV

—D—

[D.H. ve Diğerleri / Çek Cumhuriyeti](#) [BD], 57325/00, AİHM 2007-IV

[Dabhi / Birleşik Krallık](#), 28627/95, 17 Ocak 1997 tarihli Komisyon kararı

[Dojan ve Diğerleri / Almanya](#) (k.k.), 319/08 et al., 13 Eylül 2011

[Durmaz ve Diğerleri / Türkiye](#) (k.k.), 46506/99 et al., 4 Eylül 2001

—E—

[Efstratiou / Yunanistan](#), 18 Aralık 1996, Karar ve hüküm Derlemeleri 1996-VI

[Epistatu / Romanya](#), 29343/10, 24 Eylül 2013

[Eriksson / İsveç](#), 11373/85, 22 Haziran 1989

—F—

[Fayed / Birleşik Krallık](#), 21 Eylül 1994, A Serisi no. 294-B

[Yabancı Öğrenciler / Birleşik Krallık](#), 7671/76 et al., 19 Mayıs 1977 tarihli Komisyon kararı,

Kararlar ve raporlar (DR) 9

—G—

[Georgiou / Yunanistan](#) (k.k.), 45138/98, 13 Ocak 2000

[Golder / Birleşik Krallık](#), 21 Şubat 1975, A Serisi no. 18

—H—

[Hasan ve Eylem Zengin / Türkiye](#), 1448/04, 9 Ekim 2007

[Horváth vr Kiss / Macaristan](#), 11146/11, 29 Ocak 2013

—I—

[İrfan Temel ve Diğerleri / Türkiye](#), 36458/02, 3 Mart 2009

—J—

[Jaramillo / Birleşik Krallık](#), 24865/94, 23 Ekim 1995 tarihli Komisyon kararı
[Jiménez Alonso ve Jiménez Merino / İspanya](#) (k.k.), 51188/99, AİHM 2000-VI

—K—

[Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen / Danimarka](#), 7 Aralık 1976, A Serisi no. 23
[Klerks / Hollanda](#), 25212/94, 4 Temmuz 1995 tarihli Komisyon kararı, DR 82-A
[Kök / Türkiye](#), 1855/02, 19 Ekim 2006
[Köse ve Diğerleri / Türkiye](#) (k.k.), 26625/02, AİHM 2006-II
[Konrad / Almanya](#) (k.k.), 35504/03, AİHM 2006-XIII

—L—

[Lautsi ve Diğerleri / İtalya](#) [BD], 30814/06, AİHM 2011
[Lavida ve Diğerleri / Yunanistan](#), 7973/10, 30 Mayıs 2013
[Lee / Birleşik Krallık](#) [BD], 25289/94, 18 Ocak 2001
[Leyla Şahin / Türkiye](#) [BD], 44774/98, AİHM 2005-XI

—M—

[Mansur Yalçın ve Diğerleri / Türkiye](#), 21163/11, 16 Eylül 2014
[McIntyre / Birleşik Krallık](#), 29046/95, 21 Ekim 1998 tarihli Komisyon kararı
[Mürsel Eren / Türkiye](#), 60856/00, AİHM 2006-II

—O—

[O'Keefe / İrlanda](#) [Bd], 35810/09, AİHM 2014
[Oršuš ve Diğerleri / Hırvatistan](#) [BD], 15766/03, AİHM 2010

—P—

[Ponomaryovi / Bulgaristan](#), 5335/05, AİHM 2011

—S—

[Sampanis ve Diğerleri / Yunanistan](#), 32526/05, 5 Haziran 2008

[Sorabjee / Birleşik Krallık](#), 23938/94, 23 Ekim 1995 tarihli Komisyon kararı

[Sulak / Türkiye](#), 24515/94, 17 Ocak 1996 tarihli Komisyon kararı, DR 84-A

—T—

[Tarantino ve Diğerleri / İtalya](#), 25851/09, 29284/09 ve 64090/09, AİHM 2013

[Timishev / Rusya](#), 55762/00 ve 55974/00, AİHM 2005-XII

—V—

[Valsamis / Yunanistan](#), 18 Aralık 1996, Karar ve Hüküm Derlemeleri 1996-VI

[Velyo Velev / Bulgaristan](#), 16032/07, AİHM 2014

[Verein Gemeinsam Lernen / Avusturya](#), 23419/94, 6 Eylül 1995 tarihli Komisyon kararı, DR
82-A

—W—

[Whitman / Birleşik Krallık](#), 13477/87, 4 Ekim 1989 tarihli Komisyon kararı

—X—

[X. / Avusturya](#), 5492/72, 16 Temmuz 1973 tarihli Komisyon kararı

[X. / Birleşik Krallık](#), 8844/80, 9 Aralık 1980 tarihli Komisyon kararı, DR 23